

Komunikowanie przekazu w modelach stosunków prawnych (na przykładzie przepisów „Kodeksu pracy”)

MARIA TERESA LIZISOWA
(Kraków)

1. Przedmiotem artykułu jest przedstawienie dyskursywnej interpretacji prawa jako systemu działania, któremu przypisuje się podporządkowanie ogółu interakcji regulowanych przez normy prawne. Zakłada się, że *Kodeks pracy*¹ mieści się w systemie prawa jako wycinek tego systemu, który przedstawia pewien specyficzny obraz przebiegu komunikacji w społeczeństwie. Aspekt komunikacyjny prawa stanowionego przez parlament wpływa na sprawność komunikacyjną prawa w działaniu obejmującym wyroki sądowe i decyzje administracyjne, a także w sferę działania prawa, taką jak umowy czy realizacja uprawnień osób zawierających umowy. Emisja przekazu zawartego w prawie stanowionym przez parlament jest adresowana „do tych, których zachowania ma kształtować: obywateli, urzędów, sądów, policji, firm gospodarczych”². Spośród interakcji orientujących na zjawisko społeczne jakim jest prawo zwraca się uwagę na te, które służą jego tworzeniu i interpretacji³.

---

1 *Kodeks pracy. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. z późn. zmianami.*

2 O komunikacyjnej funkcji prawa: zob. Lętowska 2005: 193.

3 W artykule zajmujemy się tylko tekstem ustawodawczym uruchomionym w odbiorze, a więc interpretacją tego, co zostało wypowiedziane w przepisach *Kodeksu pracy*. Interakcje, których aspekt komunikacyjny dotyczy prawa w działaniu, a które w zastosowaniu przyjmują charakter konkretny, zostaną pominięte. Faktyczne zawarcie umowy o pracę między pracownikiem a pracodawcą jest wprowadzeniem komunikatu jakim są przepisy o stosunku pracy do tzw. obrotu prawnego, czyli w sferę działania prawa.

Normy prawne w odniesieniu do stosunku pracy umożliwiają tworzenie sztucznej wspólnoty, a mianowicie zrzeszenia równych i wolnych osób. Istnieje z jednej strony założenie racjonalnie motywowanej zgody między tymi osobami, lecz równocześnie spoistość tych osób jest regulowana zagrożeniem zewnętrznymi sankcjami. Funkcja koordynowania działań — według teorii dyskursu prawnego — przypada illokucyjnym energiom wiązania właściwym językowi używanemu w działaniu ukierunkowanym na porozumienie. Z charakteru tekstu ustawodawczego wynika semantyka czasowa zorientowana na trwanie czynności oraz na perspektywę. Normy stabilizują oczekiwania społeczne co do przyszłych zachowań wszystkich, kogo dotyczy komunikowanie przekazu zawartego w prawie.

2. Sposób komunikowania zależy od rodzaju stosunku prawnego ustanowionego przez normę wysłowioną w przepisie prawnym. W *Kodeksie pracy* jest to przede wszystkim komunikowanie przekazu zawartego w przepisach normujących stosunki między pracownikiem i pracodawcą oparte na umowie, a więc proste stosunki typu zobowiązaniowego między równorzędnymi podmiotami prawa. Regulacji podlega działanie osób, uprawnionego i zobowiązanego do określonego postępowania, które to działanie wynika z umowy o pracę. Prawa podmiotowe równorzędnych uczestników interakcji wyznaczają uprawnione pola indywidualnej wolności działania i są zorientowane na strategiczne realizowanie interesów obu stron. Stosunek pracy oparty na wolności umowy i na własności nawiązuje do kantowskiego pojęcia prawa podmiotowego, które jednak nadaje każdej osobie upoważnienie do użycia przymusu przeciwko naruszeniom jej prawnie chronionych podmiotowych wolności działania. Toteż stosunek pracy przedstawia podmiotowe wolności działania wpisane w przymus prawa obiektywnego⁴. Artykuł pierwszy stanowi, że:

Kodeks pracy określa prawa i obowiązki pracowników i pracodawców (art. 1)

Przedmiotem stanowienia w *Kodeksie pracy* są zatem uprawnienia i obowiązki stron wynikające ze stosunku pracy. W zakresie świadczenia przedmiotu pracy sytuacja prawna jest wyznaczana pracownikowi przez obowiązujące normy tylko potencjalnie w formie zdania orzekającego:

4 Zob. Habermas 2005: 41. Autor zakłada, że rdzeniem nowoczesnego prawa są, historycznie rzecz biorąc, podmiotowe prawa prywatne, opisywane w przez Thomasa Hobbesa jako reguły mieszczańskiego prawa prywatnego, a przez Samuela Kanta jako teoria naturalnych praw podmiotowych.

Przez nawiązanie stosunku pracy pracownik *zobowiązuje się* do wykonywania pracy określonego rodzaju na rzecz pracodawcy i pod jego kierownictwem oraz w miejscu i czasie wyznaczonym przez pracodawcę (art. 22 § 1)

Przepis wprowadza termin *stosunek pracy* jako stosunek zobowiązaniowy. Dalsze przepisy wyznaczają podmiotom A i B obowiązki zachowania się w określony sposób wzajemnie wobec siebie.

Nawiązanie stosunku pracy... *wymaga* zgodnego oświadczenia woli pracodawcy i pracownika (art. 11)

pracodawca *jest zobowiązany szanować* godność i inne dobra osobiste pracownika (art. 11¹)

Pracownicy *mają równe prawa* z tytułu jednakowego wypełniania obowiązków... (art. 11²)

Zwroty językowe, regulujące sens wyrażenia *stosunek pracy*, to zbiór zdań tak dobranych, że kolejno ograniczają zakres możliwych interpretacji terminu *stosunek pracy*. Nazwa *stosunek pracy* jest wpisana w strukturę związków syntagmatycznych: jako podmiot łączy się z czasownikami w formie obiektywnej *podlega przepisom, nawiązuje się, rozwiązuje się*, wymagających obligatoryjnie dopełnienia:

Stosunek pracy podlega przepisom kodeksu (art. 6 § 1 i art. 6 § 2)

stosunek pracy — *nawiązuje się*: na podstawie powołania (art. 68 § 1)

na czas nie określony (art. 68 § 1¹)

na okres objęty powołaniem (art. 68 § 1¹)

na podstawie powołania *nawiązuje się* w terminie określonym w powołaniu (art. 68²)

na podstawie mianowania (art. 76)

przez spółdzielczą umowę o pracę (art. 77 § 1)

Stosunek pracy *rozwiązuje się* na zasadach określonych w przepisach (art. 70 § 1²); z wygaśnięciem mandatu (art. 73 § 2)

Wyrażenia modelujące *stosunek pracy* podają aspekty tego pojęcia: sposób jego nawiązania, trwania i rozwiązania. Zbiór frazemów werbalnych i nominalnych stanowi kontekst wyrażenia *stosunek pracy*. W drodze porównywania kontekstów tworzy się rodzaj definicji kontekstowej tego wyrażenia. Strona zwrotna czasowników sprzyja tworzeniu dystansu czasowego do kategorii zdarzeń w wirtualnej rzeczywistości, ale możliwych w rzeczywistym świecie. Zwroty werbalne podlegają regułom transformacji na konstrukcje nominalne:

nawiązanie stosunku pracy (art. 11 i art. 73 § 1)

rozwiązanie stosunku pracy (art. 23¹ § 4 i art. 68³)

roszczenia ze stosunku pracy (art. 291 § 1)
 prawa majątkowe ze stosunku pracy (art. 63 § 2)

W tekst *Kodeksu pracy* wpisana jest intencja stanowienia i obowiązywania norm prawnych w zakresie stosunków zobowiązaniowych⁵. Akt stanowienia ma moc illokucyjną nakłaniania do posłuchu wobec ustanowionych norm, a zarazem moc perlokucyjną obowiązywania tych norm. Moc illokucyjna ustawy mieści się między prośbą a rozkazem; jako moc oddziaływania stanowczego jest bliższa rozkazowi. Przepisy kodeksu wiążą prawodawcę i pracownika w sposób stanowczy, toteż należy traktować je jako nakazy i argumenty na rzecz realizowania tych nakazów⁶. Zwroty dyspozycyjne ustawodawcy (U) zawierają atrybuty powinnościowe aktu stanowienia, których spełnienie jest obowiązkiem adresatów norm (A i B), zob. Rys. 1.:

Rys. 1. Komunikowanie przekazu zawartego w przepisach normujących stosunki zobowiązaniowe

Ustawodawca formułuje zatem normy kategoryczne, które nakazują, jakie obowiązki i uprawnienia przysługują pracodawcy i pracownikowi w ramach stosunku pracy. Faktycznie nakaz wyraża ekspresję przeżycia ustawodawcy w momencie wyrażania. Przepisy modelujące pojęcie stosunku pracy formułują normy kategoryczne w postaci zdań opisowych w czasie teraźniejszym. Rozpoznaje się je jako normy ze względu na kontekst sytuacyjny: zdania oznajmujące zostały zamieszczone w ustawie, a zatem są to komunikaty legislacyjne kierowane przez ustawodawcę do podmiotów stosunków prawnych i dotyczą ich bezpośrednio.

5 Zob. pojęcie i typy stosunków prawnych, Redelbach, Wronkowska, Ziemiński 1993: 157-162].

6 Zob. Zgółka, Zieliński 2003: 182-184.

Dyskurs prowadzony jest w formie obiektywnej, a temporalność wypowiedzi jest jednowymiarowa. W szczególny sposób kształtuje się zatem komunikacja językowa, w której zachodzi opozycja aktualności i nieaktualności czasu oraz związane z tą opozycją terażniejszość i nieterażniejszość⁷. Sytuowanie stanowienia i odbioru jako aktu mowy ujmuje czas zdarzeń w temporalizacji deiktycznej i ustawia świat norma prawnych wokół osi „tu i teraz” prawodawcy. Jednak porządek czasu werbalizacji przepisów prawnych jest równoległy do czasu obowiązywania wyrażonych w tych przepisach norm prawnych, a temporalność wypowiedzi oznacza trwanie czynności zawieszonych w czasie. Jakkolwiek występuje tu informacja temporalna, jednak kategoria czasu podlega neutralizacji. Wypowiedź prawna nie jest bowiem konstatacją stanów rzeczy i wykracza poza zjawiska czasoprzestrzenne. Formy czasu terażniejszego (*wymaga oświadczenia, jest zobowiązany szanować, mają prawa*) oznaczają stan postulowany, tworząc w wypowiedzi legislacyjnej dystans czasowy do kategorii zdarzeń.

3. W *Kodeksie pracy* normy prawne obowiązujące podmioty prawne w stosunkach typu zobowiązaniowego są wpisane w stosunki podległości kompetencji. Podmiotami w stosunkach podległości kompetencji są nie tylko pracodawca i pracownik, lecz także podmiot kompetentny do ingerencji między pracodawcą i pracownikiem, np. sąd pracy, przedstawiciel ustawowy. Toteż inny jest w nich przebieg komunikatu. Norma kompetencyjna wyznacza jej adresatowi obowiązek ingerowania w stosunki między pracodawcą a pracownikiem w kwestiach spornych w formie stanowienia dla tych podmiotów norm indywidualnych (np. przywrócenie zatrudnienia) lub w formie aktualizowania obowiązku w postaci ingerencji w sprawę ze stosunku pracy na wniosek podmiotów tego stosunku (np. obowiązek sądu pracy do rozpoznania spraw pracowniczych i wydawania orzeczenia przewidzianego w ustawie).

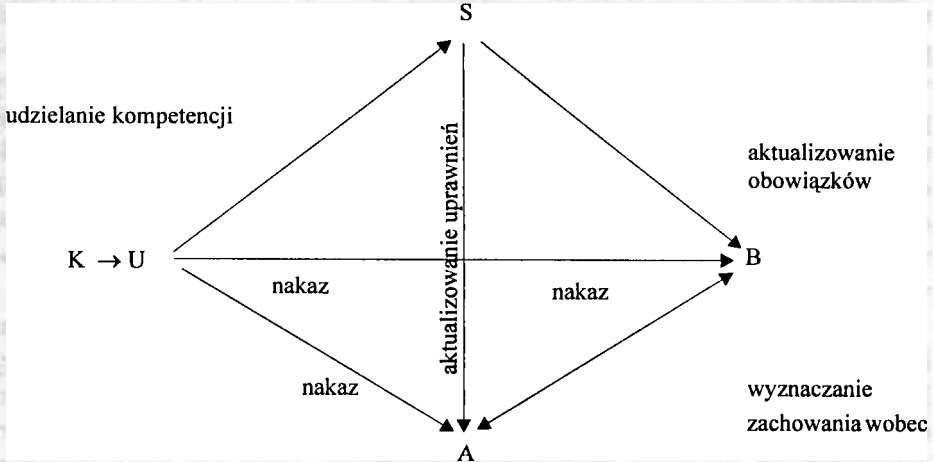
Stosunki zobowiązaniowe łączą się ze stosunkami podległości kompetencji, tworząc sieć złożonych powiązań, w których komunikowanie przekazu zawartego w przepisach prawnych przebiega w sposób złożony, zob. Rys. 2.

Normy ustanowione z nakazu konstytuanta (K) przez ustawodawcę (U) nakazują odpowiednie postępowanie podmiotom A i B, a także udzielają podmiotowi S kompetencji, by na wniosek podmiotu A lub B aktualizował obowiązki i uprawnienia podmiotów A i B.

Stosunek podległości kompetencji zachodzi wówczas, gdy podmiot S jest wyposażony w kompetencję, by przez swoją czynność konwencjonalną dokonał

7 Zob. charakterystyka temporalna wypowiedzi, Grzegorzcykova 1990: 154-163.

zmiany istniejącego uprzednio stosunku pracy z takim skutkiem, że ustanie dotychczasowy stosunek zobowiązaniowy między podmiotami A i B, a powstanie między tymi podmiotami inny stosunek.

Wykres 2. Przebieg komunikatu w przepisach normujących stosunki podległości kompetencji

Pracownik może wnieść odwołanie od wypowiedzenia umowy o pracę do sądu pracy... (art. 44). W razie ustalenia, że wypowiedzenie umowy o pracę... jest nieuzasadnione [...] sąd pracy – stosownie do żądania pracownika – orzeka o bezskuteczności wypowiedzenia, a jeżeli umowa uległa już rozwiązaniu – o przywróceniu pracownika do pracy na poprzednich warunkach albo o odszkodowaniu (art. 45 § 1).

Jednakże gdy stosunek pracy sprzeciwia się dobru tej osoby, przedstawiciel ustawowy za zezwoleniem sądu opiekuńczego może stosunek pracy rozwiązać (art. 22 § 3)

Jeżeli przepisy prawa pracy przewidują współdziałanie pracodawcy z zakładową organizacją związkową w indywidualnych sprawach ze stosunku pracy, pracodawca ma obowiązek współdziałać w takich sprawach z zakładową organizacją związkową reprezentującą pracownika z tytułu jego członkostwa w związku zawodowym... (art. 23²).

Przepisy Kodeksu pracy postulują zaistnienie stanu rzeczy w przyszłości, a kategorie czasu nie służą informacji temporalnej, lecz wyrażają funkcje modalne wypowiedzi (może wnieść odwołanie, może rozwiązać, ma obowiązek). Formy osobowe i subiektywne wykorzystują znaczeniową strukturę prymarną, która jest zawarta w systemie gramatycznym. Temporalność lokalizowana w czasie względ-

nym narzuca prospekcję na osi czasu, podkreślaną środkami leksykalnymi. Spójnik *gdy* wyraża zgodność czasów gramatycznych, mimo różnej relacji czasowej istniejącej między zdaniem nadrzędnym i podrzędnym.

Przepisy normujące warunki aktualizacji obowiązków i uprawnień formułują normy hipotetyczne: W wyniku połączenia stosunków prawnych typu zobowiązaniowego ze stosunkami podległości kompetencji powstają złożone powiązania o różnym charakterze, także czasowym. Jeżeli pracodawca wyrządza szkodę pracownikowi (którą może być np. nieuzasadnione wypowiedzenie o pracę), to pracownik może wnieść odwołanie do sądu (art. 44). Sąd jest adresatem normy kompetencyjnej, regulującej stosunki podległości kompetencyjnej, którym podlegają oba podmioty stosunków zobowiązaniowych (pracodawca i pracownik). Ustawodawca daje wytyczne, jak rozwiązać spór (jak ma zachować się sąd). Prawo odwołania się do sądu przysługuje pracownikowi (art. 67) — sąd orzeka dla pracownika odszkodowane od pracodawcy:

W razie nieuzasadnionego rozwiązania przez pracownika umowy o pracę bez wypowiedzenia na podstawie art. 55 § 1¹, pracodawcy przysługuje roszczenie o odszkodowanie. O odszkodowaniu orzeka sąd pracy (art. 61¹).

Wprowadzona tu została informacja temporalna, polegająca na zlokalizowaniu komunikowanego stanu (*roszczenie o odszkodowanie*, a następnie *orzeka sąd*) w czasie względnym w stosunku do innego zdarzenia (*nieuzasadnionego rozwiązania umowy*). Informację obiektywizuje dodatkowo określnik adwerbialny (*w razie*).

4. W *Kodeksie pracy* mamy zatem do czynienia z dwoma rodzajami stosunków prawnych, w których model komunikacji jest różny. Przepisy *Kodeksu* legitymizują fakt obowiązywania stosunku zobowiązaniowego między pracodawcą a pracownikiem w formie nakazu w zdaniu orzekającym. Drugi rodzaj wypowiedzi w formie zdań warunkowych reguluje stosunki podległości kompetencyjnej między podmiotem wyposażonym w kompetencję a podmiotami stosunku pracy podlegającymi kompetencji. Parlament jako konstytuanta kieruje nakazy do parlamentu jako ustawodawcy. Z kolei parlament jako ustawodawca kieruje nakazy bezpośrednio do podmiotów w stosunkach zobowiązaniowych oraz do podmiotu wyposażonego w kompetencje w stosunkach kompetencyjnych. Podmiot, który posiada kompetencję rozstrzygania sporów między podmiotami stosunku pracy, jeżeli poszkodowany zwróci się do niego z wnioskiem o aktualizowanie obowiązków, wyznacza podmiotowi wyrządzającemu szkodę zachowanie wobec podmiotu po-

szkodowanego. Przepisy prawne kierowane przez ustawodawcę do podmiotów stosunku zobowiązaniowego w funkcji nakazu ujmują czas zdarzeń w temporalizacji deiktycznej wokół osi „tu i teraz” ustawodawcy. Przepisy aktualizujące obowiązki i wyznaczające zachowania jednego podmiotu wobec drugiego mają postać zdań warunkowych, w których temporalizacja jest ustawiona ku przyszłości. Stylowe warianty przepisów mają zatem w *Kodeksie pracy* zdecydowane nacechowanie funkcjonalne.

Literatura

- Grzegorzczkova R., 1990, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa.
- Habermas J., 2005, *Faktyczność i obowiązywanie. Teoria dyskursu wobec zagadnień prawa i demokratycznego państwa prawa*, przekł. A. Romaniuk, R. Marszałek, Warszawa.
- Łętowska E., 2005, *Myśli nieuczesane o deficytach komunikacyjnej funkcji prawa. – Bariery i pomosty w komunikacji językowej Polaków*, red. J. Bartmiński, U. Majer-Baranowska, Lublin, s. 191-211.
- Redelbach A., Wronkowska S., Ziemiński Z., 1993, *Zarys teorii państwa i prawa*, Warszawa 1973.
- Zgółka T., Zieliński M., 2003, *Perswazja w języku prawnym i prawniczym. – Język perswazji publicznej*, red. K. Mosiołek-Kłosińska, T. Zgółka, Poznań, s. 182-189.

Conveying a Statement in Given Patterns of Legal Interactions (on the Example of Rules of the Employment Code)

The present paper presents a discursive interpretation of legal regulations, understood as a particular delineation of communication between a legislator and the receivers of normative statements. The author shows, that the way of communicating a statement in an interacting community, artificially created by a law, is schematic and happens according to two patterns. While regulating the actions of legal subjects in relations concerning legal obligations, a legislator refers writes to the receivers of normative statements. The writs take a form of categorical statements, composed of indicative sentences as well as they specify the time of establishing and receiving of the act of speech, in deictic temporal setting around a pivot of “here and now”, given by a legislature. In the case of combining legal obligations and interactions of dependence of authority, a statement determining the way of solving a dispute between the subjects of legal obligations (e.g. between an employer and an employee), through subjects of authority (e.g. employment courts), is given in the form of conditional sentences. Temporal setting of events in the statements regula-

ting interactions of dependence of authority, determines projection on the time pivot. According to the author, the syntactic organisation of sentences and the temporality allocated as the duration of actions suspended in time are the main grammatical qualities of the functional marking of legal texts.

Keywords: *legal language, theory of communication, stylistics, text interpretation.*

AGNIESZKA CHODUN

(Szczecin)

Teksty aktów prawnych mają pewną stałą, wręcz schematyczną budowę. Takie redagowanie tekstów aktów prawnych ma uzasadnienie historyczne i normatywne. Uzasadnienie historyczne odnosi się do kultury prawnej, natomiast normatywne do dyrektywy redagowania tekstów aktów prawnych, Dyrektywy, o których mowa, miały porządkować przedwojennych zbirów o różnej mocy prawnej. Obecnie są one ujęte w załączniku do rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (dalej ZTP). Zawsze w ZTP dyrektywy są jednolite dla wszystkich typów aktów normatywnych, alekolwiek mają różny charakter. Są to dyrektywy dwojako rodzaju. Jedne odnoszą się do konstrukcji tekstu aktu prawnego, a drugie do języka tych tekstów.

Dyrektywy dotyczące konstrukcji tekstu prawnego wskazują, jak poprawnie formułować teksty aktów prawnych odnośnie do: (1) budowy tekstów aktów prawnych, (2) sposobów oznaczania fragmentów tekstu aktu prawnego, (3) sposobu konstrukcji przepisów prawnych i ich kolejności, (4) sposobu systematyzowania przepisów w tekście aktu prawnego, (5) sposobu formułowania zmian tekstu aktu prawnego.

1. Przedstawione w artykule wnioski są fragmentem ustaleń powstających w wyniku przeprowadzonych przez autorkę – na potrzeby powstającej w 2005 r. rozprawy doktorskiej „Stosowność tekstów aktów prawnych na tle odmian tekstualnych polszczyzny” – badań nad porządkiem przedmiotową obowiązującymi zmianami.

2. Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz. U. z 2002 r., nr 100, poz. 903).